Assens-egnen

I hele den store trekant fra Glamsbjerg over Øksnebjerg til Helnæs-halvøen går landskabets karakter, efterhånden som man nærmer sig kysten, langsomt over til at blive udpræget sydfynsk. Det er ikke længere det smalle bælt, som præger det, men den store, åbne arm af Østersøen.

Man bør komme hertil nordøst fra, for at disse indtryk kan få den rette stigning. Det store højdedrag, som omkring indlandet ved Årup når op til højder på nær de hundrede meter, har sin vestgrænse omkring Brahesholm, hvor man fra en 98 m høj banke får det sidste overblik over de lavere egne ud mod kysten. Herfra synker vejene langsomt og roligt over småbølget terræn ned mod kysten, og snart ser man det brede, havlignende bælt blinke bag de røde tage i Willemoes' fødestad, den lille hyggelige Assens by.

Det er ikke *landskabeligt*, denne bys nærmeste omgivelser vækker interesse, især hvor udsigterne over bæltet ikke er medvirkende. Ensartet, svagt bølget, overalt opdyrket og ret kedelig er denne egn. Men få steder på øen har jeg fundet så mange ypperlige og velholdte gamle bønderboliger som netop her. Selv de mest moderne prægede landsbyer og stationsbyer har mellem deres nye rædsler rene pragteksemplarer af gammel byggeskik.

Desværre søgte jeg forgæves den berømte to hundrede år gamle *Rabølgård* i Holevad, der indtil for få år siden endnu stod, som da den var opført, med sine lave, klinede risvægge, og hvis folkestue havde murstensgulv og rummede en bilæggerovn med kobberrør og låge med årstallet 1517. Gården, som burde have været fredet, er nu nedrevet, flyttet og nyopført. Men i de nærliggende byer Lundager, Gamtofte og Turup, og især i det østligere liggende Gummerup, får man alle steder revanche oven på denne ene skuffelse.

I *Lundager* fandt jeg således Saxo Jessens bekendte gård, som ganske vist er ombygget for ca. 100 år siden, men i hvilken den oprindelige stil er bevaret, samtidig med at alle gårdens gamle materialer er anvendt ved ombygningen. Når man ser den gamle indskrift på bjælken over indkørselporten, får man indtryk af, at gården engang har været i hænderne på et ikke helt almindeligt karlfolk. Den begynder med disse ord: „Jeg holdt Proces med Herskabet i 5 Aar om Ejendomsretten!" Ordene må jo betyde, at denne hårde hals har vundet sin sag. Gårdens sydøstlige hjørne er rundbygget, og den ene yderlænge rummer en fortrinlig sulelade.

Sulekonstruktionen, som tidligere er omtalt, er uden tvivl et oldtidslevn. Sulerne er en række svære egestolper, der som regel er anbragt i bygningens

skillerum og står på langs i bygningens midte, hviler på syldstenene i grunden og foroven bærer åsen, en stærk egebjælke, hvorpå spærene og næsten hele tagvægten hviler. Rundbygningerne er opstået ved senere sammenbygning af oprindelig fritliggende længer, hvis sulebjælkeværk ved ombygningen har fordret, at man skråt afskar hjørnerne med ét eller flere fag.

Der findes i disse egne adskillige ypperlige eksempler på både sulelader og rundbygninger. Den lige overfor liggende gård har ligeledes en sulelade, og det samme er tilfældet i Maren Kristoffersens gård i *Gamtofte*, hvis yderlænger sikkert mindst må være deres to hundrede år gamle, mens stuehuset er noget yngre – hvad man vanskeligt kan se på det.^{24} En gammel bjælke i et hjørne på køkkenvæggen bærer årstallet 1780 samt nogle initialer. De rundbyggede hjørner på denne gårds yderlænger er usædvanlig smukt formede, bl. a. hvor længen ved det sydøstre hjørne er

sammenbygget med stuehuset, og den runde form går igen på indersiden af den længe, der er sulebygget. Gården har været i samme slægts besiddelse, så længe nogen mindes, idet den er gået fra den ene datters eje til den næstes gennem mange slægtled, mens de mandlige besiddere har giftet sig til ejendommen. Dens nuværende ejerinde, som er ugift og ca. 60 år gammel, er en usædvanlig smuk og fin kvinde og den sidste af slægten.

I *Turup* ligger et berømt trelænget boelsted, som jeg for øvrigt ikke finder mere fremragende end så mange af lignende art, der er typiske for fynsk byggeskik. Et ganske herligt billede danner her en stor bindingsværksgård, som ligger tæt op ad det ualmindelig store og smukke gadekær.^{24}

Byens gamle vandmølle, som i 1530 skænkedes til Nyborg Fattigvæsen, og som endnu til for kort tid siden stod med sine klinede risvægge, er efter ejerindens udsagn brændt for otte år siden, så kun en lille rest af den er tilbage, nemlig kværnhuset med det gamle møllehjul. Det er et aldeles dejligt sted med en fortrinlig mølledam, omgivet af store sivskove og med masser af gule åkander over den store vandflade. Et øsende regnvejr forhindrede mig i at få et billede derfra.

De to byer *Gummerup* og *Køng* ligger så nær op ad hinanden ved vejen syd for Glamsbjerg, at de synes at være én sammenhængende landsby. I Køng søgte jeg forgæves den gamle sagnrige præstegård, men fandt på dens plads en ny bygning af røde mursten med skifertag. I Gummerup er den store, usædvanlig pragtfulde Landmålergård endnu ved magt, takket være at den er blevet fredet, og alle dens længer er ført tilbage til den skikkelse, de havde før 1860. Denne fredning skyldes i første række dens ejer Vilhelm Møller, som har fået sagen gennemført ved støtte af Ny Carlsbergfondet og Fyns Hjemstavnsforening, og der holdes nu en opsynsmand på stedet. Det store stuehus er indrettet som museum med det gamle bohave, og såvel her som udvendig

er alt sjælden smukt bevaret. Næppe nogen sinde har jeg set en mere imponerende bolig for bønderfolk. I to af gårdens yderlænger, den nordre og vestre, findes sulekonstruktioner, som hvad størrelsen angår overtræffer alt, hvad jeg kender.

Den førstnævnte måler ca. 38 m i længden og er en fuldkommen pragtbygning. Desværre var det umuligt at fotografere sulekonstruktionen, da der intet loft var at kravle op på. Det lykkedes derimod i den mindre, vestlige, hvor den stump loft, som findes på den ene side af indkørselsporten, rigtignok var så rådden, at opsynsmanden stærkt frarådede mig at gå derop. De møre brædder knagede og bragede under mig – men det gik dog.

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

Gårdens stuehus med sin store frontispice ud mod den vældige gårdsplads er en fuldkommen herskabelig bygning. Vejen forbi gården og i øvrigt næsten gennem hele byen er aldeles herlig. Hvilken stil og gammeldags hygge her med de svære bindingsværksgårde, omgivet af store, skyggefulde

En anden prægtig ejendom er Jens Andersens, Tjenergården, i den nærliggende Køng landsby, også en fortrinlig og velholdt bindingsværksbygning. Når

man ser disse boliger, som stadig holdes i ære af befolkningen, mindes man det vers, som Rasmus Nyerup fandt på en gammel gård her på øen:

Hold nu Stand,
Du Eftermand!
Og lad det ej fordærve.

Adskillige fynske bønder synes at kende dette vers og rette sig efter det.

I **Gummerup** fødtes i året 1705 Danmarks første store lyriske digter, **Ambrosius Stub**, søn af skrædder Kristoffer Pedersen Stub. Navnet Ambrosius stammer fra Ambrosius Charisius, ejer af Palsgård i Jylland, hvis søster Anna var gift med Morten Skinkel til Søholm, og hvis broderdatter Marie Charisius stod fadder til den nyfødte. Gudmoderen, som senere blev gift med Vilhelm Stokfleth til Brahesholm, tog sig af drengens opdragelse. Han besøgte Odense Latinskole, blev student og kom

som tyveårig til København. Men allerede i 1720–25 dør både Stokfleth og hans hustru, og ligeledes Ambrosius' moder og hans velstillede broder Morten Stub, hvorefter faderen flyttede til Verninge. Det har sagtens været Ambrosius' velynderes hensigt at gøre ham til præst;

(Illustration af Tjenergården i Køng, dateret 13. juni 1935)

men de ti år, han tilbragte i hovedstaden, førte ham ikke i den retning. Musik, dans, sang og digtning var hele hans liv, og han forlod studierne uden nogen eksamen for at leve i fred mellem muserne. Og muserne tog imod ham som deres kårne yndling – men de har endnu aldrig haft interesse af at skænke deres yndlinge udkommet. Og med freden blev det så som så. Han førte et broget og omtumlet digterliv lige til sin død, ofte i den rene nød og usseldom.

Hans liv syntes på et vist tidspunkt at skulle tage en vending hen imod det borgerlige, da han tredive år gammel ægtede den 19-årige præstedatter Marie Katrine Skovsbo, som ejede en gård i Langsted, hvor parret tog ophold. Men allerede to år efter bliver gården solgt, og parret begynder sin sørgelige, omflakkende tilværelse, mens det ene barn efter det andet kommer til verden. Hustruen dør allerede 1747, mens de bor i Odense, og Ambrosius gør afregning med ægteskabet i et lille digt, som rummer følgende vers:

Nu er jeg befriet fra Kærligheds Pagt,
at slutte paany blir aldrig min Agt;
den føder saa ofte en sejglivet Harm,
som sjælden vil dø i en sukkende Barm.
Hvor fandt man et Par,
hvis Glæde ej var
en Rose, som stikkende Torne bar.

Da hustruen var død, vurderede skifteretten familiens bo til 25 rdlr. 2 mk. 14 sk., og gælden til 81 rdlr.! Hvorefter kreditorerne frafaldt alle deres fordringer.
Det var efter denne tid, Ambrosius Stub kom til Tåsinge som „skriverkarl", dvs. nærmest en slags bibliotekar hos kammerherre Juel til Valdemars Slot, der synes at have vurderet ham højt, men med hvem han snart røg uklar, efter sigende på grund af en grovkornet spøg fra kammerherrens side. Stub siger selv herom, at han „kom halvdød derfra". – Endelig flytter han til Ribe, hvor han bliver lærer, og hvor døden finder ham, da han endnu kun er 53 år gammel – en syg og ukendt digter.
I Gummerup er rejst en mindesten for ham i 1905 på 200-års dagen for hans fødsel. Den kunne have båret Goethes vers med de bitre ord:

Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
wer nie die kummervollen Nächte
auf seinem Bette weinend sass,
der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!

Egnen vest for disse byer rummer et af Fyns mest storslået formede landskaber. Navnene langs vejen fortæller, at man er højt oppe; Glamsbjerg, Lundsbjerg, Koppenbjerg, Øksnebjerg og Skovsbjerg, på række fra øst mod

vest. **Øksnebjerg** må med sine 85 m vige som højdepunkt for det mindre kendte, men 12 m højere Skovsbjerg. Det er dog ikke alene det store slag den 11. juni 1535, da Johan Rantzau slog lübeckerne, som under skin af at kæmpe for Christian II's sag søgte at blive herrer i landet, der har gjort stedet berømt gennem alle tider. Også med hensyn til landskabelig skønhed bærer det prisen fremfor det et par kilometer sydligere liggende Skovsbjerg.
Landet hæver sig så langsomt op mod Øksnebjergs tinder, at man ikke aner, hvor højt man er oppe, før man står der og pludselig får den blændende udsigt mod syd og vest til bæltet over de vide, lave flader. Man ser, at bjergets top snarest er et plateau. Det må have været en fortrinlig lejrplads, en ypperlig strategisk stilling for lübeckernes hær; og dog slog Johan Rantzau den på halvanden time efter en hastig march fra Assens, oprev den fuldstændig i en hidsig kamp, i hvilken dens fører, Johan af Hoya, faldt og ærkebiskop Gustav Trolle blev dødelig såret.

Landskabet bærer sin historie med fatning i sit fredsommelige ansigt. Det eneste, som bryder den agrariske harmoni på den gamle slagmark, er en lille græsbevokset knold på det højeste punkt, vistnok en rest af en bronzealderhøj, og nær denne et bredt og dybt hul i jordsmonnet, der endnu rummer en rest af stedets vilde fauna. Her gror tætte hyldebuske og blomstrende regn-

fang, og desuden flokke af rødbynke med farver som rust og blod, foruden falankser af sværtbevæbnede, harniskklædte tidsler. De får mig til at tænke på kampen heroppe. Sådan har vel hele terrænet været bevokset på hin tid, da de pansrede riddere og landsknægte rasede hen over marken.

Folkevisen siger:

I Øksnebjergs det hvide Sand
der hviler atten Hundred Mand,
i Søbydals det røde Ler
der hviler atten Tusind' fler.

Og sagnet siger, at grev Rantzau med præsten Hans Madsens bistand fik lübeckerne lokket ned i den nære Søbydal, idet de var i den tro, at de drog ind i Tokelund Skov. Dagen efter flød blodet fra dalen gennem Søby by ned i søen ...

Foran mig på bakken står to heste og læner sig med hovederne over hinandens hals og blunder, en mørk silhouet op imod den gyldne og perlemorsfarvede himmelstribe, der ligger lavt i vest under de langsomt trækkende regnskyer og spår godt vejr til i morgen.

(Illustration af en fugl i flugt)

Mellem Kirke-Søby og Flemløse, nærmest den sidste by, ligger på Gravgårdens mark *Kragehul Mose*, hvorfra et af de berømte votivfund fra øen stammer. Det er ligesom Vimosefundet et kampoffer, bestående af de overvundnes ejendele, henlagt til guderne som tak for en sejr; og det skriver sig som dette fra folkevandringstiden, men er dog et hundrede år yngre, fra ca. 500 e. Kr. Det er talmæssigt langt fattigere; men genstandene, som i øvrigt viser spor af at være forsætligt beskadigede før nedlægningen, omfatter foruden en del brugsgenstande en mængde pragtvåben af stor skønhed, bl. a. sværd med skeder og skedebeslag, spyd- og pilespidser. De fandtes i en dybde af 1 – 1 1/2 m dels under mosens overflade, dels på den lerede bund og det nærmeste tørvelag om denne. Det er håndgribelige minder om den storslåede og

bevægede kamptid, da vore første heltesagn dannedes, om Rolf Krake, om Vermund og Uffe, Ro og Helge – sagn, som kom til at danne grundlaget for hele den digtning, der blandt andet rummer vor gudesaga.

Stedet synes kun fattigt og ringe. En lille dalsænkning mellem lave bakker, en stensat dam på størrelse med et gadekær, halvt udtørret, er de sidste rester af den berømte mose. Der er ikke det storslåede og højtidsfulde præg over dette sted som over Vimose, alt her omkring er dyrket og ser bedrøveligt ud. „Kragehul“ maler stedet godt.

En drejer, som har sit hus i nærheden, og som for 14–15 år siden var inspektør Neergaard til hjælp med de sidste, forgæves forsøg på at finde mere i mosen, kalder stedet *Kragehôle*. Man har lov til at formode, at det er dets ældgamle fynske navn, og det burde afløse det nyere i alle geografiske og historiske værker.

Om Fyns storhedstid taler også to runestene fra det nærliggende *Flemløse*, der nu begge står ved Jægerspris. Ligesom Glavendrupstenen og flere andre vidner de om den mængde stormandsgårde, øen har haft allerede i tiderne omkring år 800. Den ene sten flyttedes allerede i slutningen af det 16. århundrede fra sin oprindelige plads på toppen af en høj nær ved kirken ind på kirkegården, hvorfra

grev Trampe til Løgismose omtrent 200 år senere lod den slæbe bort og sønderhugge for at bruge stumperne til kirkediget. Da man i forrige århundredes midte atter ville samle stenen, var store stykker af den forsvundet; resten førtes til Jægerspris og endte på den høj, som er opkastet over grevinde Danner! Forskellige tegninger af den fra tiden før den ødelagdes, f. eks. i Ole Worms *Monumenta Danica*, har sat Wimmer i stand til at tyde den defekte runeindskrift. Den har lydt således: „Efter Rolf, som var Nore-Gode, står denne sten. Sønnerne satte den til hans minde. Åver ristede runerne." – Stormandstale, hugget i sten!

Bønder har somme tider i deres uvidenhed ødelagt sådanne minder; der skulle en greve til *denne* vandalisme.

Flemløse landsby, som har mange udmærkede, smukke gårde, er meget højtliggende og med prægtige udsigter. Midt gennem det store bakkeland går den lille Hårby Å i sit lave og jævne dalføre, der endnu tydeligt viser sig som en gammel fortsættelse af vigen ved Løgismose og yderst er dækket af tætte sivskove. Vest for herregården finder man ved stranden nogle lave klinter, bakkelandets yderste fald mod havet. I øvrigt er både kysten og udsigten fra denne meget kedelige. Det er åen, som giver dette landskab liv.

På vej herfra over landsbyen Nældemose og ret mod vest, til vejen brat svinger nordpå, passerede jeg den 60 m høje banke med generalstabsmærket på toppen – kun et par hundrede meter fra vejen. Det er værd at se egnen heroppe fra. Udsigten er pragtfuld til alle sider, især over Helnæsbugten, som

(Illustration af Kragehôle, dateret 28. maj 1935)

ses i hele dens udstrækning, over halvøen Helnæs med dens smalle tange og helt til Jylland; mod øst over den føromtalte dalsænkning med Hårby Å til de vældige bakkedrag ved Jordløse på dalens østside. Et højst forbavsende sted, og efter alt at dømme ganske ukendt.
En ustandselig lærkesang lyder op imod mig, den kommer fra alle sider som et trillende kor over bakker og dale. I den lune, stille luft med det bløde gråvejr, som nu har afløst de sidste dages regn og storm, klinger den som én sammenhængende tone, en stor fuglesalme, der stiger som en tak mod himlen.
Hele det frodige land omkring mig damper af væden; det har endelig fået drukket sig mæt på hver eneste fodsbed jord efter den fortærende, lange tørke og hviler nu ud i sin rus, slumrer dybt under de sangglade lærkers kor.
I nord skimter jeg den store *Dreslette Kirke* med dens mærkelige, bastante tårn, som øverst har en stor platform, der bærer en lille spiragtig overbygning. Derhen styrer jeg min vej for at se den gamle kampestensportal over den vestlige indgang til kirkegården. Og jeg fortryder ikke denne afstikker.
Portalen, som stammer fra Valdemarstiden og sandsynligvis oprindeligt har indrammet en dør til kirken, er usædvanlig smuk, et værdigt minde om

sin tids fornemme romanske stenhuggerkunst, en pryd for stedet, hvor den står, og i fuld harmoni med det dejlige landskab. Dens relief forestiller den tronende Kristus, som ved sine sider har en mand og en kvinde i bedende stilling. Den er noget af det ældst bevarede ved kirken, men har i 1929 været udsat for en hårdhændet rensning, der utvivlsomt har skadet dens patina betydeligt. For nogle år siden flyttedes den fra en tidligere plads i diget, da kirkegården udvidedes, og den er i senere tid blevet forsynet med en tremmelåge, som vansirer den stærkt. Jeg fjernede denne, før jeg fotograferede portalen.^{28}
Kirken, som er af munkesten, men nu rødkalket over det hele, har en graduale fra 1637 med antegninger om sognets skæbne. Et sted i denne står der følgende:
„Anno 1658 den 31. Januari, som var den 4de Søndag efter Hellig tre Kongers Dag, da kom de svenske Fjender herind i Dreslette Kirke, og tvende Ryttere kom herind ridende og holdt midt paa Kirkegulvet, der Præsten var gangen paa Prædikestolen og Folket var faldet paa Knæ, og Prædiken skulde begyndes, og samme tvende fornævnte Ryttere vare uden Tvivl Polakker.* Deres Heste, som de sad paa, lode deres Urenlighed paa Gulvet, og de begærede at Præsten skulde gaa ned af Prædikestolen, hvilket han ogsaa gjorde, og da fulgte hannem Rytterne til Alteret og begærede Hundrede Rixdaler af hannem, og plyndrede saa Folket ud altsammen."
Dette er blot et lille eksempel på, hvordan hærene, hvad enten det var venner eller fjender, fór frem over landet i hine ravgale tider.
Men glem alt dette og tag vejen mod vest hen til det skønne Frederiksgave, hvor det parkagtige landskab med agrenes neg og de stolte trægrupper smiler imod dig så blidt, at du helt forstår sagnet om nattergalens tolv stemmer, der *kun* høres her! Bedst lyder historien på det bløde fynske, som det tales her:
„Nå solen hon skin dæn tålde ma-i, å al tin vå bliv heilt lysegrønt, kom vo få-r gæne u på trappesteini å røvde på kålene å spure dem, om di vi tæ dæn store aårbesfjervøvn u å la-v dæn åm te sjarebang, få så sku vi allesammen i Fræsga-v Skøv å hoire, om nattergalen hå fåt si-ne tål stemmer. — Heile gåwri

ble-w li mæ de sa-me sat på dån æne. Pierne flø lissem di vå tøwle frå dein a brygset te dån. Vo mo'er håe tra-velt mæ å vaske bønene å gø dem i stane! Dræni ræn huner å sytten ga-ne øvver gåwret u-en å vi, va han lev etter, huni skavte sæi, å hæstene begynde å skrønne lissem di osse veste, va dæ sko skej. Dæn eineste, dæ vå nøvlune role, vå den gamle rø-der, som sku bliv heime å passe heile gåwri ..."

- I så fald har de rimeligvis tilhørt vore allierede tropper, som alle vegne gik under fællesbetegnelsen »polakker«.

Læg mærke til, at gårdspladsen hedder Gåw-ret, mens gården hedder Gåw-ri (intetkøn og hankøn).

129

Så kører endelig hele læsset, og den gamle røgter står og ser efter dem og tænker „på dæn gang han sjæl vå åvn å gla".

Men i „Spindehuset" ved indkørslen til godset lå der et lille hus, hvor man kunne få mjød, og her holdt man an og stod af.

„Skjøvi vå så kjøn. Pierne gik mæ hinån uner årmi å sång i di brej gange, å kålene låw å saw op i Vorherres blåw himmel eller gik ner te strån ve Åw (fiskerlejet Å). – I mørkni fek di makorri fram, å så spiste di allesammen ve et lant skøvbor, å så sa di heile tien: ‚Hys, nå sønger hon'. Men kåli og pien ku ette hoire reiti ve bo-ret, å så gik di sammen lant in i skøvi.

Nå de så kom teba å sku te å heim, vå di så glå; få nå veste di, a nattergalen hå sine tål stemmer ..."

Se det var nu sådan!

Jeg tegnede en lille pige fra Assens-egnen. Lidt barnlig mut, som man kan være i hendes alder – uden at mene noget med det; for smilehullet i hagen flyttede sig af lutter høflig imødekommenhed helt om til den side, hvor jeg sad. Og øjnene lod mig tro, at også hun engang vil vandre ved siden af en ung mand, lytte til nattergalens sang og lære af den at tælle til tolv – hele registret igennem.

Men skulle du selv komme her med din elskede en høstaftenstund, når

(Illustration af Frederiksgave, dateret 28. maj 1935)

nattergalen er stum og alle andre fugle også tier, når hun *ikke* smelter og synker til din barm trods synet af skovbrynet ud mod de vide enge, hvor kvæget græsser, men ser ud, som om hun længes efter en ispind – så før hende med dig i din Rolls-Royce ind gennem skoven og stands ikke før under piletræerne ved den stille skovmølle, den gamle vandmølle lige ved vejen. Tag hende, uden at forberede hende på, hvilket syn der vil møde hende, ud af vognen og vis hende dette sted.^{27} Og hun vil med et hvin slynge sine alabasterarme om din hals for evigt, *evigt!* – og så videre ...
Men kører du videre herfra mod syd, så lad hende blive stående tilbage, for nu bli'r det ramme alvor.

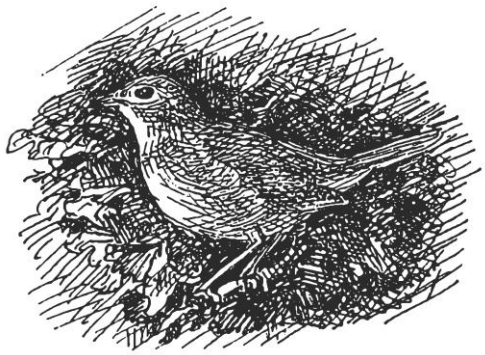

(Illustration af en fugl)
En introduktion til *Helnæs-landskabets* barskhed får man ved synet af **Sønderby Klint**, som set ude fra Agernæs står med stejle nøgne fald ned mod den åbne strand, lysende som guld og kobber mod det dybblå bælts bølger.
Jeg begiver mig herfra ud ad den 2 km lange, S-formede tange **Langøre**, som ikke er bredere, end at vejen lige kan være på den – og som under efterårsstormene for et par år siden blev gennembrudt af havet, der bortrev et langt stykke af den. Dens form tyder på, at den er dannet af det samme hav, der anfalder den, og som i tidens løb har skyllet grus og ral op, der efterhånden har forbundet Helnæs med hovedøen. Det er et typisk „drej".
Sagnet siger, at tangen er lavet af Carl Gustavs soldater, for at han kunne føre kanonerne over den til Fyn, hvilket naturligvis ikke er rigtigt. At den helt op i den nyere tid kun har været et vadested, herpå tyder beretningen om, at en kapellan druknede ved overgangen hertil, da han skulle prædike i kirken på Helnæs, som oprindelig var anneks til Dreslette. Denne ulykke gav efter sigende anledning til, at øen i 1738 fik sin egen præst.
Helnæs er et slag lige i synet på den, der netop kommer fra den førnævnte fynske herregårdsidyl. I samme øjeblik, jeg fra tangen når op mellem de væl-

DEN LILLE ASSENS-PIGE, ODA PETERSEN. 14 ÅR

dige banker på dens nordside, rammes jeg af modsætningen. Den kunne næppe være stærkere; landskabets karakter er næsten nordjysk, en kraftig pendant til Hindsholm på øens nordøstside.

Med vældige klinter står bankerne ud mod vesterstranden, stejle toppe med rovs ned mod den stenklædte havstok med farver som rust og okker mod bæltets blå dybder og mod det smaragdgrønne lavvand under kysten. I forgrunden på klintekammen regnfang og tusinder af andre vilde blomster. For den solvarme østenblæst driver myriader af mariehøns over bankens top, lander på mig eller driver redningsløse vestpå over havet.

Det er et karskt og vildt landskab, jeg ser over; her virker alting friskt og ramsaltet oven på al den megen sødme. Det er vistnok det mærkeligste sted på hele denne halvø. Udsigten mod nord over tangen, denne gule og grønne navlestreng, som forbinder stedet med moderøen, er mægtig betagende. På begge tangens sider det dybblå, vindfurede vand, og bag dette den strålende Sønderby Klint og Frederiksgaves mørke skove. Langt ude i nord løfter Øksnebjerg-landet sine vældige højder over Fyns skove og ligger som en blå drøm i disen.

Hvilke linjer og farver! Mod syd atter en dyb lavning, et vældigt mosedrag med grønne sivskove om vandhullerne, omgivet af gulnende stubmarker med sæden i traver. Havet bag dette glimter som levende ild, hvidt og blæn-

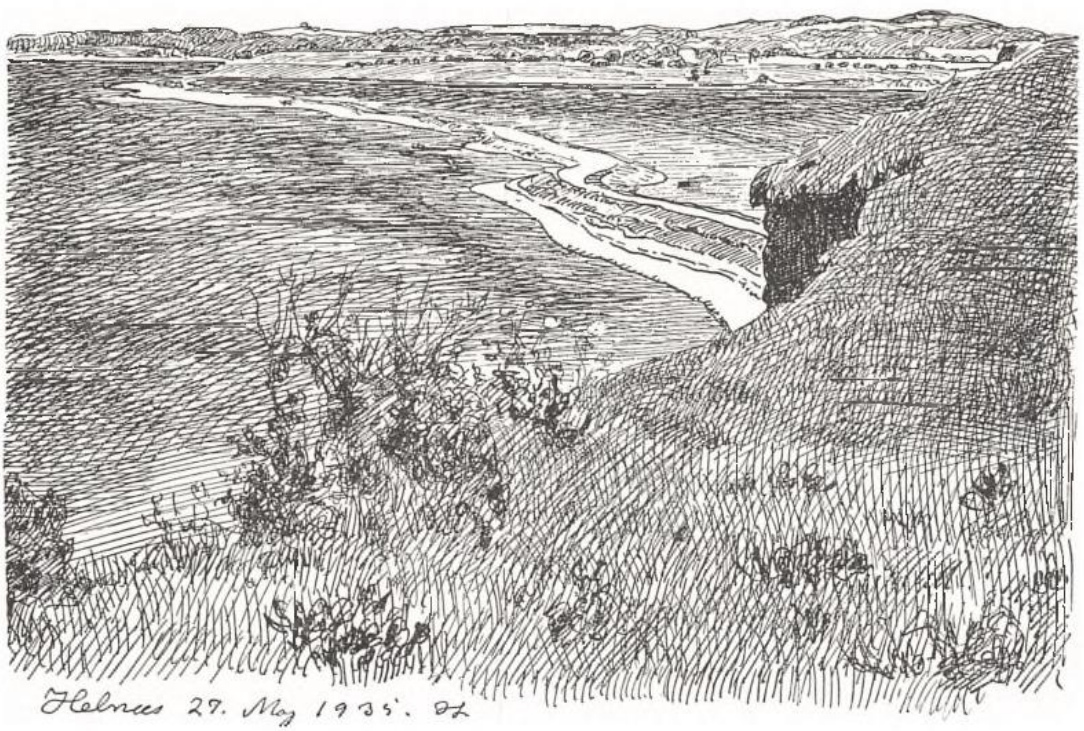

(Illustration af Helnæs, dateret 27. maj 1935)

dende. Ind over landet er bakker og dale rodet mellem hinanden, toppe og huller skifter ustandseligt. Den kæmpe, som dannede dette land, har vandret på jamber.

Fra Galgebakke øst for dette sted er udsigten måske endnu videre, men langtfra så smuk. Man savner heroppe strandens nærhed, de dejlige farver i havet og klinten. Bakken virker som et stort, gult plateau med sine vide stubmarker, og over dettes rand ses kun en smal bræmme af fjerne landskaber.

Op og ned ad bakke går vejen herfra mod syd til øens eneste samlede bebyggelse, *Helnæs by*, som rummer over 100 gårde og huse med godt og vel 500 indbyggere. I øvrigt findes kun enkelte spredte boliger. Vest for byen ligger nogle vidtstrakte engflader, Maden, en tidligere havbugt, som når fra stranden helt ind til byens huse og er inddæmmet og tørlagt allerede 1785–86.

Byen, som ligger lavt mellem de høje bakker i nord og syd, er enestående smuk med sine ejendommelige gamle gårde og sine vældige stendiger, der omgiver alle veje og stier og indrammer alle marker, undertiden mandshøje og altid lavet med stor omhu. Hvilket slid, det har kostet at danne disse diger! Man tænke sig, hvordan dette land har set ud, *før* alle disse tusinder af store sten er blevet slæbt bort fra dets åbne marker! Noget lignende i retning af

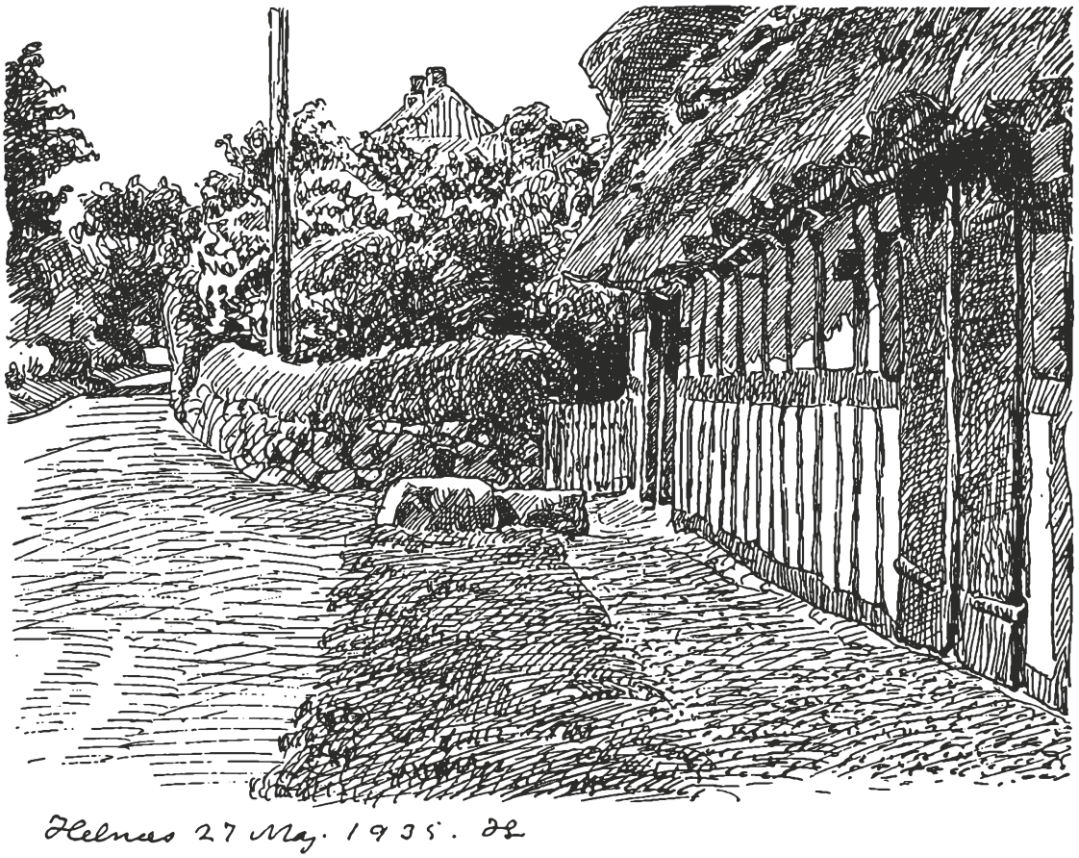

(Illustration af Helnæs, dateret 27. maj 1935)

smukke diger har jeg knap nok set andre steder i Sydfyn, og uden for dette kun på Agersø og på Vejrø i Smålandshavet; men dér i langt mindre målestok.

Et lille vejstykke, som er karakteristisk for stedet, fører fra hovedvejen op til Hans Sørensens gård, som med sin sulelade og sine rundbyggede hjørner er en af byens seværdigheder. Digerne er på dette vejstykke noget forfaldne i modsætning til, hvad der ellers er tilfældet herude. Det var det overordentlig maleriske ved dette sted, som fristede mig til at afbilde det.^{27} – En af de ypperste boliger i byen er Ellebæksgård, som er opført 1777, hvad en plade over hoveddøren i det pragtfulde stuehus viser. Og den står endnu i næsten uændret skikkelse.^{26}

Det er helt igennem en sær og ejendommelig by, en gammeldags, hengemt og forglemt idyl, skjult med sine haver og diger mellem bakkerne i det åbne, barske land. Byen ligger i hesteskoform langs hele dalens østside. Mod vest ser man fra dens veje ud over den store lavning, der ligger grøn og jævn, med rødt, græssende kvæg helt ud til stranden. Yderst, hvor eng og hav smelter sammen, glider sejlskibe frem og tilbage – det ser ud, som om de sejler lige på engens yderste rand. Intet her i denne lavning tyder på, at man er tæt omringet af havet; man befinder sig i en dyb skål, hvis rand på tre sider dannes af høje banker. Kun de farende skibes sejl røber havets nærhed.

På min vej mod vest ud til fyret passerede jeg den 30 m høje *Trundkær Bakke*, der har nøjagtig samme højde som Galgebakken på nordenden og er af samme landskabelige beskaffenhed. Dens store, jævne højdeplateau levner kun udsigt til en smal strimmel land i horisonten, man må helt ud til dens rand

for at opdage, hvor højt man er oppe. Fra dens nordlige fald ser man ud over byen med dens lave, vestlige engdrag og videre mod nord over Helnæsbugten til Fyn. Men dette syn kan langtfra stå mål med, hvad jeg så fra klinterne på halvøens nordvestside.
Ude ved fyret, som ligger på den vestligste pynt i havet lige inden for de lave sandklitter, findes rester af en gammel skanse lige på klintekammen, delvis nedstyrtet i havet. Et par andre sønden for stedet er næsten helt forsvundne. Sagnet siger, at de, ligesom endnu et par på øens sydende, skriver sig fra svenskekrigen; men der findes intet som helst historisk bevis for dette.
Udsigten fra dette sted langs øens vestside mod de nordlige, høje klinter er meget smuk. Bag fyret hæver landet sig i rolige bølger med de svære stendiger som det eneste, der rager op over agrenes felter. In sydvest rejser Als' højland sig knap synligt gennem havets tætte varmedis. Atter her ser jeg ligesom på nordpynten luften fyldt med sværme af mariehøns, som kommer drivende hjælpeløst for vinden, strander på stendiger, på buske, på mig og mit fotografiapparat eller føres til den visse død i Østersøens bølger.
Et trods sin ringe størrelse meget monumentalt og meget skøntformet dysse-

kammer rejser sig over marken kun hundrede meter inden for klinten nord for fyret. Det virker storslået på dette øde, ensomme sted.^{28} Man er jo ikke forvænt med overraskelser af den art ovre fra Sydfyn, hvor der findes overordentlig få stensatte oldtidsminder i det overalt gennemdyrkede land; de må i tidens løb være blevet sløjfet i hundredvis. Nær dette fortrinligt bevarede kammer findes nogle næsten helt udslettede rester af et par andre, som står inde i digerne og er overgroet af buske og urter. Ved en bondegård i nærheden findes et fjerde, ligeledes omgivet af et stendige, men med overliggeren synlig over dette. De er alle sammen fredede – hvad der altså for de flestes vedkommende synes at være indtruffet for sent.
Foruden de her nævnte grave tyder mange andre fund på, at Helnæs har været stærkt beboet allerede i stenalderen.
Den berømte Helnæssten, en runesten fra omkring år 825, som nu findes i Nationalmuseet, viser, at også vikingetiden har sat sig minder herude. Stenen kom for dagen i 1860, men kløvedes ved optagelsen, og et stykke af den med nogle få runer på forsvandt. Wimmer har udfyldt det manglende, og indskriften lyder efter hans tydning således: „Rolf Nore-Gode satte stenen efter Gudmund sin brodersøn. De gæve mænd druknede ude på havet. Åver ristede runerne."
Nore-Gode betyder vogteren for norernes helligdom. Med „de gæve mænd" må menes Gudmund og hans følge, og runemesteren er utvivlsomt den samme Åver, som har hugget indskriften på de føromtalte sten fra Flemløse. Stenen er fra samme periode, og Åver er et meget ualmindeligt navn. Det er den samme Rolf, som er omtalt på dem begge; Helnæsstenen har han selv ladet rejse, Flemløsestenen er sat over ham af hans sønner.
Helnæsstenen er mærkelig derved, at den omtaler drukning som dødsårsag. Kun endnu et af de hundreder af danske runemindesmærker, nemlig den ene af Larskerstenene fra Bornholm, nævner samme dødsmåde, idet den meddeler om Halvard, at han „druknede ude på havet med hele sit mandskab". Selv på stenene fra vikingetidens glansperiode år 800–1000, da havene vrimlede af dens skibe, hører vi, når dødsårsag overhovedet er nævnt, at mændene er dræbt i kamp, og hyppigst på landjorden. Kun undtagelsesvis nævnes søslag, f. eks. på den ene af Århusstenene om Full, „som

døde østpå på havet, da kongerne kæmpede med hinanden“, eller på den anden af Larskerstenene over Bose „som blev dræbt i søslaget ved Udlænge“. – Vi har lov til at tro, at danskeren Sibbe den Vise, som omtales på Karlevistenen fra Øland, er faldet i søkamp, han, hvis følgesvende satte hædersmindet over ham på øens kyst og huggede de stolte ord i stenen, der nævner ham som „den mest lydefri, kampstærke vognud på søkongens vide mark“.

137

Måske er det også et søslag, der er tale om på Mejlbystenen, der er rejst over Askel „som døde med Tore i Øresund“. Der nævnes på Strö-mindesmærket fra Skåne en „Asser, som døde nordpå i viking“, på Uppåkrastenen en Toke „som døde vestpå“ (dvs. på Englandstogt). På Vallabergastenen tales om Manne og Svenne „som ligger (jordede) i London“.

Man må, til trods for at det er vikinger, der er tale om, ikke se bort fra, at disse jo også kunne dø af *sygdom* på deres færder – selv om „naturlig død“ i den forbindelse vel var at blive hugget i stykker.

Men vikingerne var i al fald oprindelig først og fremmest *strandhugstmænd*, og vi ved fra fremmede landes krøniker, at når de i vikingetidens første periode overhovedet mødte modstand under deres utallige hærgninger af kirker, klostre og byer på fremmede kyster, så foregik den ulige kamp så godt som altid på landjorden. Herpå tyder også indskrifterne på en mængde af stenene, som nævner store virkelige slag, således på Hedeby- og Dannevirke-stenen, hvor der findes nævnt en Erik, som var styrmand og dræbtes under belejringen af Hedeby, eller på den prægtige Tirstedsten, der siger, at Frode døde i „Fregers flok i Sverige, da alle vikinger omkom“. De tre Hållestadsten fra Skåne (980–985) omhandler den store katastrofe på Fyrisvoldene ved Uppsala, hvor så mange danske faldt, hvorefter de hjemvendende rejste stenene over Toke Gormsen, over Ærre og Asbjørn, som dér gik sammen med Sjörupstenens Asbjørn, om hvem der står, at han „flygtede ej ved Uppsala, men vog (dræbte) mens han havde våben“.

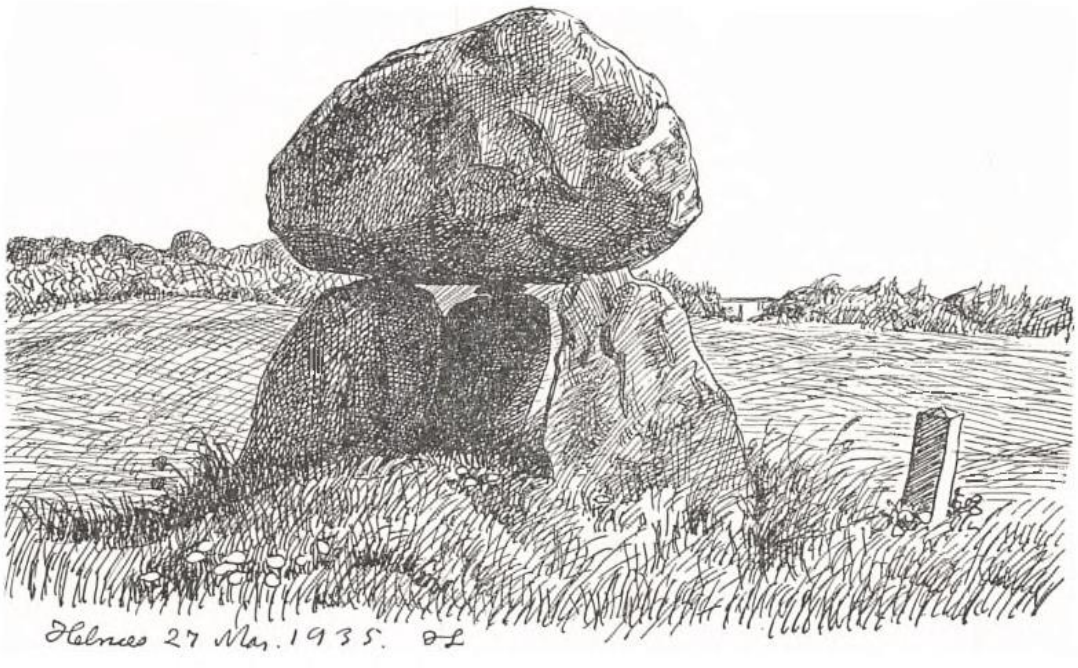

(Illustration af et stendysse-anlæg på Helnæs, dateret 27. maj 1935)

Vikingeskibene var først og fremmest transportmidler. Og deres mandskab må have været ypperlige søfolk for at kunne udrette så fremragende bedrifter, som de efter alle fremmede, samstemmende krønikers dom var i stand til – da deres flåder i henimod et par århundreder som „uhyre fugleflokke" dækkede havene langs alle Vesteuropas kyster og fór på togter langt ind i Middelhavet. Bedre søskibe end disse folk havde, fandtes ikke i tiden. De store, åbne både, som af sejl kun førte en bredfok, der ikke tillod at sejle bidevind, men som hurtigt kunne stryges for et opkommende uvejr, kunne for årerne alene stå sig mod den værste sø. Disse mænd frygtede intet vejr og ingen årstid. Derfor kan runestenene med rette nævne dem som „vidt berømte vikinger" og „uforfærdede sømænd", således som Torsjöstenen, Strö-mindesmærket og Gårdstångastenen fra Skåne. Og for deres fortrinlige sømandskab taler det yderligere, at kun *to* runesten mellem hundreder – stenene her fra Helnæs og fra Larsker – nævner, at mændene er „druknede på havet".
Har Rolf Nore-Gode boet på Helnæs? Vi ved det ikke, og lige så lidt kender vi til Gudmunds boplads, som ikke behøver at være knyttet til beliggenheden af mindesmærket for ham. Runestenene sattes, hvor mange mennesker kom, ikke først og fremmest hvor den mand eller kvinde, som de rejstes over, boede eller var begravet. Vi må derfor antage, at Helnæs i vikingetiden har været et stærkt besøgt land, hvad også dens beliggenhed med udsigt over havet til alle sider ville kunne forklare. Et ypperligt tilflugtssted for sørøverskuder med mange smuthuller rundt omkring.
Tværs over øen til Helnæsbugten følger de mægtige stendiger mig bakke op og ned langs veje og markskel. Det må have givet adskillige slægtled krumme rygge at slæbe disse myriader af sten sammen og stable dem op. Ukrudtet gror tæt over stenenes hårde rygge, det stråler langt hen af regnfang, cikorie, kællingetand, vild kørvel og blåmunke, mens store tidsler står med strittende „morgenstjerner" som for at holde orden på mængden.
Helt ude ved bugtens bred ligger på nordøstsiden den berømte Abkældsgård, som er sine halvandet hundrede år gammel, men med sine røde mursten og sit bindingsværk er så velholdt, at den ser ud, som var den fra i fjor. Dens beliggenhed er fremragende smuk her på de åbne marker, som falder i bølger ned mod stranden med udsigter over hele bugten med dens øer og over mod fiskerlejet Falsled på Fynssiden. — Hvor er hele denne ø dog frisk og dejlig! Som et saltvandsbad virker den oven på Fyns idyller.
Det er egentlig kun sproget herude, som helt virker fynsk. Det er endda stærkt udpræget, forekommer det mig. Jeg faldt i snak med en meget veltalende vejmand. De fleste vejmænd ynder at snakke. Skulle der være seks-

dagesløb for palaver, ville jeg sætte en fynsk vejmand ind og holde ti mod én på ham.
Jeg har ikke før hørt sproget talt så syngende og så højtliggende som her. Det trættende ved denne øbo-dialekt er for øvrigt ikke dens syngen, men det alt for høje stemmeleje. Man skulle synes, at den talende altid måtte stå på tæerne for at holde tonen, og man får lyst til at bede ham sætte sig ned på jorden og holde sig fast, for at han ikke skal ende med at gå til vejrs.

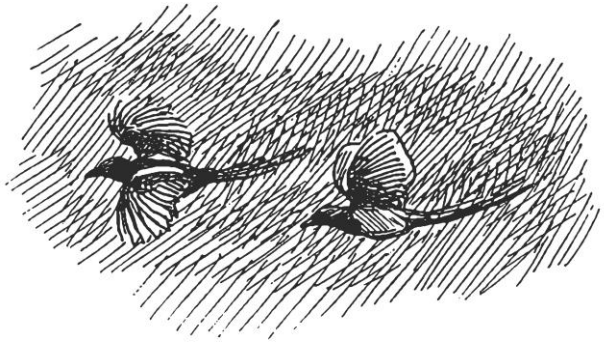

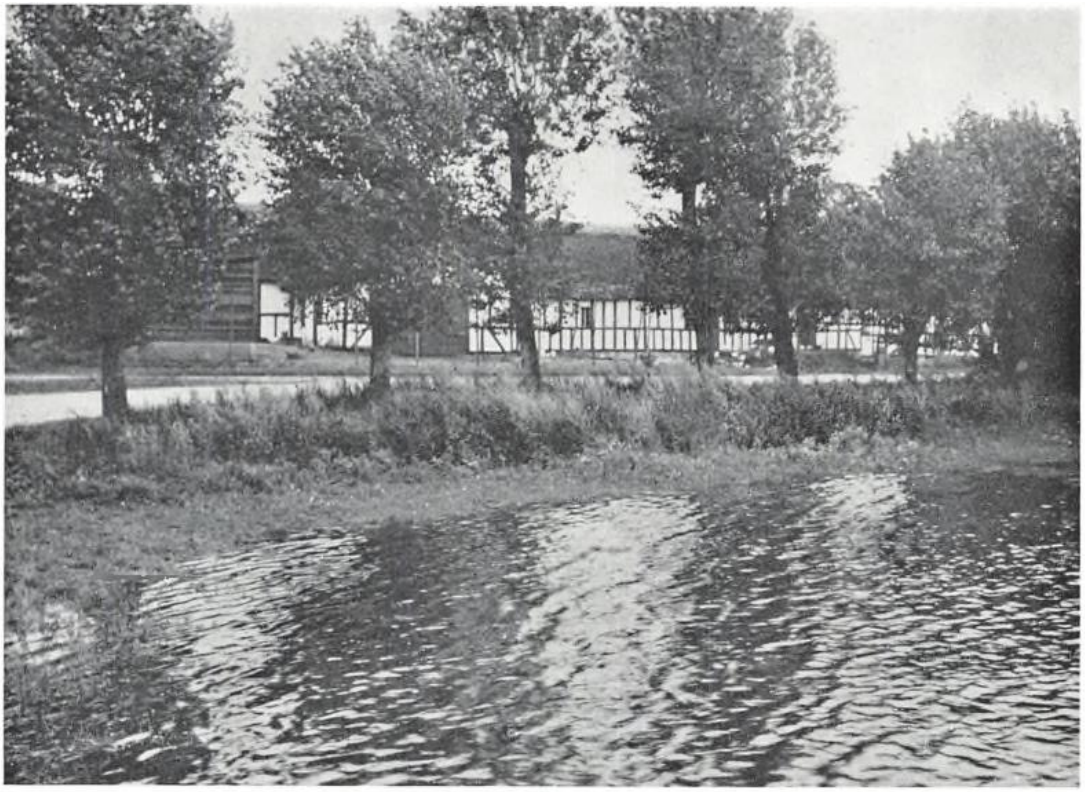

Gård ved gadekæret i Turup. (120)

Maren Kristoffersens gård i Gamtofte med rundbygget hjørne. (120)

Danskernes Historie Online

Vejen forbi Landmålergården i Gummerup. (121)

Stuehuset i Landmålergården i Gummerup. Frontispicen sidder på længens midte. (121)

Dyssekammer nær fyret på Helnæs; i baggrunden havet. (136)

Portalen til Dreslette Kirkegård. (128)